

підприємництва (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2001. – №2.
7. Ипотечный кредит // Новый энциклопедический словарь (под ред. Арсеньева). – М., б.д. – Т. 18.

О. В. Герасименко

СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ПІД ЧАС ЗДІСНЕННЯ СТОЛИПІНСЬКОЇ РЕФОРМИ

Рух селянства під час проведення століпінської аграрної реформи в межах українських земель, що входили на той час до складу Російської імперії, вже неодноразово ставав предметом наукових досліджень як українських, так і російських авторів. Окремі аспекти проблеми досить ґрунтовно висвітлені у численних академічних [1; 2; 3; 4], монографічних виданнях [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11], наукових статтях [12; 13; 14], а також у ряді дисертаційних робіт [15; 16; 17]. Проте в останні 15-20 років вивчення селянського руху практично загальмувалося. Причин тут кілька. По-перше, це зміна акцентів у визначенні пріоритетної проблематики нашої провідної наукової установи – Інституту історії України НАН України. По-друге, фактичне зникнення колись могутньої аграрної школи істориків, до якої у 50-70-х роках XX ст. належали провідні українські вчені М.А. Рубач, Ф.Є. Лось, М.Н. Лещенко, О.Г. Михайлюк та багато інших.

Початок висвітленню селянського руху під час століпінської аграрної реформи поклала робота А.В. Шестакова [5], опублікована в 1927 році. Проте аграрний рух на Лівобережжі представлений автором дуже поверхово. Він, зокрема, стверджує, що на Полтавщині не було зареєстровано за 1914-1916 рр. “жодного випадку сутички з селянством”, а Чернігівська губернія “була порівняно тихою” [5, 120]. Це твердження не зовсім правильне, оскільки автор недостатньо використав архівні фонди центральних архівів і зовсім не вивчав матеріалів місцевих архівів.

О. Погребинський у роботі “Століпінська реформа на Україні” [6] дослідив згадану вище проблему як один з аспектів століпінської аграрної реформи. Його праця, що вийшла в 1931 р., лише частково висвітлює реакцію селян на впровадження в життя аграрних перетворень на початку XX століття.

У 1932 році побачила світ науково-популярна розвідка Я. Крастиня “Революционная борьба в годы империалистической войны 1914-1916 гг.” [7]. На основі донесень жандармських і губернських чиновників, а також деяких інших документів у ній висвітлено й проаналізовано революційну боротьбу селян у роки імперіалістичної війни. Автор нараховує 80 селянських виступів у 1914 р., 36 – у 1915 р. і 63 – в 1916 р. [7, 46]. Однак не всюди називає дати виступів, немає також і посилань на джерела. Проте, як зазначає сам автор, “було б неправильно при оцінці революційного настрою селянства в роки війни виходити тільки із кількості виступів і не враховувати всю своєрідну воєнну обстановку, яка душила і революціонізувала селян” [7, 47]. Я. Крастинь звертає увагу на другу соціальну війну на селі, яка розгорнулася насамперед навколо питання про вихід

на хутори і відруби, а також щодо процесу зростання революційних настроїв на селі в 1914-1916 рр. Селянський рух на Лівобережній Україні знову не знайшов тут повного відображення, якщо не брати до уваги однієї лише згадки про Полтавську губернію, де були випадки арешту прибулих із фронту солдатів як зачинщиків революційного руху на селі [7, 74].

Одним із перших, хто ґрунтовно поставив проблему селянського руху в період проведення століпінської аграрної реформи, був професор Ф.Є. Лось. Ранні його роботи присвячено економічному становищу селянства, аграрним відносинам, класовій диференціації, селянському рухові на Лівобережній Україні під час століпінської аграрної реформи. У 1943 році вийшла стаття Федора Євдокимовича “Селянські рухи на Україні в роки століпінської реакції” [12], а згодом – монографія “Україна в роки століпінської реакції” [8], де вперше було використано широке коло архівних та інших джерел. Автор переконливо показав соціально-економічні і політичні передумови нової аграрної політики царату, проаналізував століпінське аграрне законодавство, хід, економічні та політичні наслідки реформи П. Століпін. Значне місце в монографії відведено і селянському рухові, в тому числі й на Лівобережній Україні.

Серед монографічних досліджень, в яких вказана проблема знайшла певне висвітлення, слід назвати змістовні роботи професора П.А. Лаврова [9]. Рання його робота “Рабочее движение на Украине в 1913-1914 гг.” вийшла в 1957 році. Використавши фонди центральних і обласних архівів, автор вперше вводить до наукового обігу цілий ряд фактів про селянські виступи цього періоду. Безперечно, книга, як і майже вся література того часу, пронизана ідеєю боротьби більшовиків за селянство. Незважаючи на це, в ній наведено ґрунтовний матеріал про селянський рух у багатьох губерніях України, зокрема на Лівобережжі. Великий фактичний матеріал про аграрний рух викладено в наступній монографії П.А. Лаврова “Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъема 1910-1914 гг.” [18]. У ній автор визначив основний зміст селянського руху, вказуючи, що масові селянські виступи були спрямовані проти століпінської аграрної реформи, поміщицького землеволодіння, проти високих податків, земських платежів тощо. П.А. Лавров визначив і вплив робітничого руху на селянство, навів новий фактичний матеріал про селянські виступи, зокрема в окремих волостях Ізюмського повіту Харківської губернії, у селах Полтавської й Чернігівської губерній. Автор стверджував, що в Полтавській губернії з 1 вересня 1913 року по 26 січня 1914 р. відбулося 42 селянські виступи, але не застеріг, що до них віднесено і підпали, які у інших авторів нерідко обчислюються окремо. На нашу думку, навряд чи можна віднести Полтавщину до тих губерній, де селянський рух був найбільш розвинутий.

Певне висвітлення боротьба селянства в зазначений період знайшла у праці М.В. Демченка “Робітничий і селянський рух на Україні в період століпінської реакції (1907-1910 рр.)” [10], а також у вступній статті до археографічного збірника “Робітничий рух на Україні в роки реакції” [19]. Брошура М.В. Демченка складається із трьох розділів, у яких вивчено питання політичного й економічного

становища України в роки століпінської реакції та робітничого і селянського рухів. Стосовно останнього, то автор із 71 сторінки загального обсягу брошури відвів йому тільки 16 сторінок. Тим не менше, у ній міститься ряд цікавих фактів боротьби серед фабрично-заводських робітників – вихідців із селян, які з різних причин приїжджали на село і привозили з собою революційну літературу. Наведено також приклади селянських виступів відповідно до різних форм боротьби. У вступній статті до згаданого вище археографічного збірника, М.В. Демченко, розглядаючи проблему селянського руху періоду реакції, перебільшує його розмах. На підтвердження своєї тези автор наводить дані С.М. Дубровського про кількість селянських виступів, з чого в необізнаного читача може скластися враження про великий розмах селянського руху в період століпінської аграрної реформи. Так, у 1910 році в Україні відбулися – легко сказати! – 2434 виступи селян, майже в 50 разів більше, ніж робітничих виступів [19, 26]. Наводячи ці дані, автор не застеріг, що сюди включено й підпали. Сам професор С.М. Дубровський, порівнюючи селянські рухи різних періодів або селянський і робітничий рухи, підпали виключає [11, 518].

Вагомим внеском у дослідження проблеми стала ґрунтовна монографія професора С.М. Дубровського “Столыпінська земельна реформа”, яка вийшла в 1963 році у Москві [11]. В ній автор проаналізував широке коло питань, пов’язаних з проведенням століпінської аграрної реформи. Сергій Митрофанович глибоко висвітлив історію століпінського аграрного законодавства, значення і суть нової аграрної політики царату, урядові заходи щодо втілення у життя указу від 9 листопада 1906 року, економічні передумови здійснення аграрної реформи, наслідки століпінського землевпорядкування, його вплив на розвиток продуктивних сил, діяльність селянського поземельного банку, переселенський рух, поглиблення класової диференціації на селі тощо. Широко представлений і матеріал про здійснення століпінського землевпорядкування в губерніях Лівобережної України, про кількість утворених тут хуторів та відрубів. Автор вивчив селянський рух в роки століпінської аграрної реформи, показав його особливості порівняно з попередніми роками, дослідив зв’язок руху селян із робітничим рухом.

Певний інтерес для дослідження селянського руху становить стаття Н.А. Мальцевої “О количестве крестьянских выступлений в период столыпинской аграрной реформы” [13]. Автор, що є одним із укладачів збірника “Крестьянское движение в России в 1907-1914 гг.” [20], висловила багато цікавих думок про методіку підрахунків селянських виступів, навела таблиці про їхню кількість, до речі, окремо обчислила масові селянські виступи і окремо підпали. Підрахунки зроблено на основі хроніки селянського руху в Росії (червень 1907 – липень 1914 рр.), вміщеної в названому вище збірнику. Результати своїх обчислень Н.А. Мальцева порівняла з відповідними даними С.М. Дубровського, однак не зробила ніяких висновків про те, чиї дані є більш вірогідними і чому. За даними Н.А. Мальцевої, в 1908-1913 рр. у Росії відбулося 800 селянських виступів (без підпалів), з підпалами – 1145; за підрахунками С.М. Дубровського, за ці роки мали місце 3544 виступи (без підпалів), з підпалами – 17872 [13, 126]. Порівняння результатів підрахунків двох

авторів дозволяє констатувати, по-перше, їхню велику розбіжність: 1145 – у Н.А. Мальцевої і 17872 у С.М. Дубровського. По-друге, на основі даних Н.А. Мальцевої можна зробити висновок про те, що в роки століпінської реакції і нового революційного піднесення переважали масові селянські виступи, що, на наш погляд, є сумнівним. “В роки реакції розгроми і підпали садіб, – пише авторка, – зустрічаються у вигляді рідкого винятку” [13, 131]. З таким твердженням не можна повністю погодитися. Розгромів, дійсно, було мало, проте підпали в роки реакції, особливо садіб заможних селян, почастишали. Про це прямо говориться в телеграмі прем’єр-міністра П. Століпін, яку він надіслав губернаторам 5 липня 1907 року: “Зважаючи на помітне почастишення підпалів на аграрному ґрунті і можливість ще більшого посилення їх з настанням осіннього періоду, прошу вжити найрішучіших заходів для охорони стражниками землевласницьких садіб і володінь консервативного селянства” [21, 7].

Велику увагу питанням селянського руху в зазначений вище період приділяють автори “Історії селянства УРСР” [1]. У розділі XVI вказаної роботи “Період століпінської реакції і нового революційного піднесення”, автором якого є В.С. Горякіна, подано дві таблиці [1, 503]: одна про кількість селянських виступів по роках, друга містить статистичні дані про селянські виступи за формами боротьби. Однак доводиться констатувати, що ці дані сильно занижені. Так, всього по Україні за період з червня 1907 року по липень 1914 року сталося, включаючи підпали, 479 селянських виступів, у тому числі на Правобережній Україні – 323, Лівобережжі – 111, Півдні України – 45 виступів [1, 503]. В історичній літературі раніше наводилися інші дані, які автор чомусь не врахувала. Так, С.М. Дубровський за період 1907-1913 рр. дає інші, на наш погляд, більш достовірні дані: на Правобережжі – 5952 виступи, включаючи підпали, на Лівобережжі – 1958, у Степовій Україні – 383, а всього – 8288 виступів [11, 534]. Правда, підрахунки зроблені двома авторами, очевидно, за різною методикою, а тому не можна вимагати, щоб у них були однакові результати, але надто вже велика різниця. Ми вважаємо, що ближчими до істини є дані С.М. Дубровського, у якого виступів вийшло набагато більше. Впадає в очі зовсім невелика, можна сказати мізерна, кількість підпалів, яку наводить В.С. Горякіна – всього 78 підпалів по всій Україні за вісім років (1907-1913 рр.) [1, 503]. Зробивши відповідні обчислення, неважко переконатися, що приблизно протягом одного року в губернії відбувалося в середньому один-два підпали. Авторка твердить, що тільки “певного поширення на Україні набрала така форма боротьби, як підпали” [1, 507]. Це далеко не так. Підпали були традиційною і універсальною формою боротьби на селі, їх було дуже багато як тоді, так і в інші часи. Відповідне місце знайшлося і для висвітлення другої соціальної війни на селі, тобто боротьби пролетарсько-бідняцьких мас проти заможних селян. Як зазначає автор, “у документах засвідчено одинадцять виступів, виразно спрямованих проти куркулів, у тому числі і на ґрунті століпінської реформи” [1, 594]. На наш погляд, для всієї України це дуже мало, та й сама автор пише, що насправді їх було значно більше. І це підтверджується в дисертації О.Г. Михайлюка, який

наводить цифру 47 лише по Лівобережній Україні [22, 17].

Отже, навіть побіжний історіографічний огляд дає можливість зробити висновок про те, що не так вже об'єктивно і достатньо задекларована нами тема висвітлена в історичній літературі. Ці та інші розходження в оцінках розмаху селянського руху свідчать, що проблема потребує подальшого вивчення і виявлення нових джерел та їхнього всебічного аналізу.

Фронтальне опрацювання автором цієї статті фонду Канцелярії харківського губернатора III секретного відділення (ф.3. ДАХО) дало змогу на прикладі Харківської губернії прослідкувати динаміку селянського руху під час аграрної реформи 1906-1916 рр. Цей фонд виявився найбільш вдалим за збереженням документів та відображенням в них реальних подій того часу. Деякі документи і матеріали частково вже були опубліковані [23]. В цьому повідомленні автор ставить за мету на конкретному фактичному матеріалі дослідити, які нові форми боротьби селян з'явилися під час проведення аграрної реформи 1906-1916 рр., порівняно з роками до реформи, і як саме селяни заважали втіленню в життя аграрних перетворень. Документи, які згадуються у нашому повідомленні, вводяться в історичний обіг вперше. Об'єкт дослідження – селянський рух Лівобережжя під час здійснення аграрної політики П. Столипіна. Предмет – нові форми боротьби.

Своїм головним ворогом селяни, як і раніше, вважали поміщика. Однак ставлення селян до поміщиків у період проведення столипінської аграрної реформи дещо змінилося. Замість масових відкритих демонстративних виступів селяни змушені були перейти до дрібніших акцій. З активних форм у цей час переважають індивідуальні підпали, знищення поміщицьких посівів, самовільна порубка лісів, заорювання поміщицьких земель, побиття окремих службовців економій, представників влади. З пасивних форм – агітація проти влади, поміщиків, заклики не сплачувати податки тощо. Цей період характерний тим, що поряд із загальноселянською боротьбою проти поміщиків на селі йшла боротьба в середині самого селянства: між бідними та заможними його верствами. Точніше, не тільки з заможними селянами, а й із тими, хто намагався вийти з общини.

Негативно ставилися селяни і до діяльності Селянського банку в роки столипінської аграрної реформи. Це було викликано тим, що банк був великим земельним власником. Селяни були впевнені, що політика банку має грабіжницький характер стосовно до них і вигідна тільки поміщикам і заможним селянам. За цих обставин селяни найчастіше застосовували такі форми боротьби, як відмова від купівлі землі у банку чи при його сприянні, відмова від сплати грошових внесків банку, а також традиційні випаси худоби, потрави та захоплення земель, що належали банкові [15, 19]. Нові форми боротьби з'являються майже одразу після указу від 9 листопада 1906 р. Більшість селян вороже поставилася до столипінських аграрних перетворень. Можливо, це пояснюється тим, що в них ще не загоїлася та рана, яку їм було завдано під час реформи 1861 року. Неспокійний настрій селян по селах Лівобережній Україні під час аграрної реформи підтверджується численним фактичним матеріалом.

Часто представники місцевої виконавчої влади (старости тощо) самі наважувалися гальмувати землевпорядний процес. Так, наприклад, селянин К. Жуков, мешканець с. Міловатки Куп'янського повіту Харківської губернії, будучи старостою, не приймав заяв від своїх односельців щодо виходу з общини на відрубні ділянки. Крім цього, він постійно агітував селян не виходити з общини [24, 1]. Траплялися випадки, коли свідомо зривалися сільські сходи, на яких селянам роз'яснювали зміст указів та законів про аграрну реформу. Наприклад, селянин І. Горбасов, мешканець с. Кабанья Куп'янського повіту Харківської губернії, на селянському сході ображав присутніх, намагався агітувати селян повстати проти влади, проти членів землевпорядної комісії [25, 1]. Селянин М. Божко, мешканець с. Балакмі Зміївського повіту Харківської губернії, на сільському сході закликав до розправи з тими, хто вирішив вийти з общини [26, 1]. Не дивно, що за таких обставин сходи часто припиняли роботу.

Царський указ 9 листопада 1906 р. та закон 14 червня 1910 р. не вирішили питання селянського малоземелля, а тільки замінили його питанням про форму землеволодіння. Це не могло задовольнити широкі селянські маси, котрі очікували не такої "землі" і не такої "воли". Тих же селян, які наважувалися вийти з общини, чекав осуд з боку односельців. Їм заборонялося приходити до церкви, на сільські сходи або їх взагалі виганяли з села [27, 1]. Залякування селянами своїх односельців, які приймали рішення вийти з общини, простежується від початку до кінця реформи. М. Буринін, мешканець с. Люджі Охтирського повіту Харківської губернії, читаючи якусь книжку, постійно лякав мешканців свого села тим, що влада готує вагони для тих, хто вийде з общини, щоб вивезти їх до Сибіру [28, 1]. Часто лунали погрози фізичної розправи, підпалу будинків і навіть вбивства тих, хто вирішив вийти з общини. Діставалося й старостам. Так, селянин В. Ситников, мешканець хутора Гракова, неодноразово погрожував сільському старості П. Смигуну, а в ніч на 5 серпня 1910 року спалив увесь його врожай. Збитки від пожежі становили більше ніж 1,5 тис. крб. [29, 1]. Були випадки, коли селяни погоджувалися вийти з общини, але після таких постійних залякувань деякі з них не витримували і забирали свої заяви назад [30, 1]. За підрахунками Ф.Є. Лося і О.Г. Михайлика, на Лівобережжі з 1907-1914 рр. сталося 358 масових селянських виступів [21, 237]. На першому місці за кількості виступів була Харківська губернія (185), на другому – Полтавська (106) і на третьому – Чернігівська (67). З них проти столипінського землевпорядження по всій Лівобережній Україні сталося не менше, ніж 73 виступи [21, 237]. С.М. Дубровський припускає, що виступів селян в 1911-1914 рр. насправді було більше, адже департамент поліції реєстрував не всі селянські виступи. Наприклад, перестали реєструвати підпали на "аграрному ґрунті". Вся увага царських властей була зосереджена на боротьбі з робітничим рухом, який дедалі наростав [11, 522]. Найбільш резонансні сутички на ґрунті столипінської аграрної реформи відбулися в с. Уди Харківського повіту (1914 р.), у слободі Коломака Валківського повіту (1912 р.), у слободі Зарожна Зміївського повіту (1912 р.), у с. Запалі Мглинського повіту (1913 р.), у слободі Міловій Зміївського повіту (1914 р.), на хуторі Клочков

Харківського повіту (1913 р.) [14, 746] та в с. Нижня Сироватка (1914 р.) [31, 7].

Детальне опрацювання наявної літератури і джерел із цієї проблеми переконує, що і на сьогодні вона висвітлена не повністю. По-перше, потребують додаткового вивчення й уточнення такі аспекти, як кількісна характеристика масового селянського руху та методика статистичних підрахунків, оскільки серед учених і досі немає єдиної думки з цього приводу. По-друге, цікавим і загадковим залишається той факт, чому селяни не хотіли приймати аграрну реформу, яка, безперечно, була спрямована на покращення їхнього життя.

1. Історія селянства Української РСР: У 2 т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1967.
2. Історія УРСР: У 2 т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1967.
3. Історія Української РСР. – У 8-ми т. і 10-ти кн. – Т. 4. – К., 1979.
4. История СССР: С древнейших времён до наших дней. – В 12-ти Т. – Том 4. – М., 1968.
5. Шестаков А.В. Очерки по сельскому хозяйству и крестьянскому движению в годы первой мировой войны и перед Октябрём. – М. – Л., 1927.
6. Погребинський О. Столітинська реформа на Україні. – Одеса, 1931.
7. Крастынь Я. Революционная борьба крестьян в годы империалистической войны (1914-1916 гг.) – М., 1932.
8. Лось Ф.Є. Україна в роки столітинської реакції. Нариси з історії України. – К., 1944.
9. Лавров П.А. Рабочее движение на Украине в 1913-1914 гг. – К., 1957.
10. Демченко М.В. Робітничий і селянський рух на Україні в період столітинської реакції (1907-1910 рр.) – К., 1959.
11. Дубровский С.М. Столытинская земельная реформа. Из истории сельского хозяйства и крестьянства России в начале XX века. – М., 1963.
12. Лось Ф.Є. Селянські рухи на Україні в роки столітинської реакції // Наукові записки Інституту історії. – Т.1. – К., 1943.
13. Мальцева Н.А. О количестве крестьянских выступлений в период столытинской аграрной реформы // История СССР. – 1965. – №1.
14. Михайлюк А.Г. Крестьянское движение на Украине в период нового революционного подъёма (1910-1914 гг.) // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1964. – Кишинёв, 1966.
15. Опря А.В. Роль крестьянского поземельного банка в проведении столытинской аграрной реформы на Украине (1906-1916 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Днепропетровск, 1982.
16. Майстренко В.С. Столітинська аграрна реформа в Харківській губернії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 1997.
17. Бочаров В.В. Столітинська аграрна реформа в Катеринославській і Харківській губерніях (1906-1916 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2001.
18. Лавров П.А. Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъёма 1910-1914 гг. – К., 1966.
19. Робітничий рух на Україні в роки реакції (Червень 1907 р. – жовтень 1910 р.) Збірник документів. – К., 1965.
20. Крестьянское движение в России. Июнь 1907 – июль 1914 г.: Сборник документов. – М. – Л., 1966.
21. Лось Ф.Є., Михайлюк О.Г. Класова боротьба в українському селі 1907-1914 рр. – К., 1976.
22. Михайлюк О.Г. Революційна боротьба селянства між двома революціями (червень 1907 – лютий 1917 рр.) –

- Дис... доктора іст. наук. – Луцьк, 1967.
23. Герасименко О.В. З історії селянських виступів у Харківській губернії на початку XX ст. (1900 – лютий 1917 рр.) // Український селянин: Зб. наукових праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, 2003. – Вип. 7.
 24. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3160.
 25. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3420.
 26. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3106.
 27. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3141.
 28. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3165.
 29. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3244.
 30. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 3238.
 31. ДАХО. – Ф. 3. – Оп. 287. – Спр. 5038.

I. В. Кучера

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У серпні 1914 р. між російськими військами Південно-Західного фронту та австро-угорськими арміями розпочалися активні бойові дії, у результаті яких росіяни окупували значну частину західноукраїнських земель. Перспектива інтеграції Східної Галичини з Російською імперією спонукала окупаційну владу до вироблення пріоритетних напрямів економічної політики в краї. У цьому зв'язку її уряд надавав важливого значення вирішенню земельного питання.

Дослідженню соціально-економічних факторів, які разом із політичними й морально-психологічними набули чи не найбільшого значення за своїм впливом на перебіг війни та її результати, присвячено праці О. Реєнта, О. Сердюка, С. Макаручка, О. Мазура та ін. [1, 2, 3]. Проте економічні реформи в сільському господарстві Східної Галичини залишилися поза увагою вітчизняних науковців. Метою цієї розвідки стало висвітлення діяльності російської окупаційної адміністрації в аграрному секторі економіки краю в 1914-1917 рр. Об'єкт вивчення – діяльність російської окупаційної влади в аграрному секторі Східної Галичини, предмет – вирішення земельного питання.

Перша світова війна призвела народне господарство Східної Галичини до розорення. Унаслідок воєнних мобілізацій, проведених австрійськими властями на початку війни і масових арештів, у селянських господарствах залишилося менше ніж 50% працездатних чоловіків. У зв'язку з проведенням безперервних військових операцій майже припинилося постачання сільського господарства машинами та мінеральними добривами. Значно погіршився стан справ у тваринництві. Чиновники російської адміністрації на воєнні потреби забрали багато коней, корів та волів. Відсутність ветеринарної допомоги сприяла поширенню різних захворювань худоби. Все це негативно позначилося на ході сільськогосподарських робіт.

Руйнування і без того слабкої матеріально-технічної бази сільського господарства, зменшення кількості робочої сили призвели до скорочення посівних площ, зниження врожайності